

Майлуц Б. Е.

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛОМУ ЯК СУБ'ЄКТУ ОБВИНУВАННЯ

На судових стадіях кримінального процесу Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК України) передбачає можливість потерпілого підтримувати обвинувачення, у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, що передбачено ч. 2 ст. 340 КПК України, а також згідно ч. 3 ст. 338 КПК України у разі зміни обвинувачення в суді право потерпілого підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Також, якщо звернутися до глави 36 КПК України, то очевидно стає участю потерпілого в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення як суб'єкта кримінального переслідування у формі обвинувачення.

Здійснення потерпілим функції кримінального переслідування на судових стадіях кримінального процесу у випадках, визначених КПК України викликає нагальну потребу у вирішенні питання про надання правової допомоги потерпілому. Оскільки, на відміну від прокурора, потерпілий не володіє відповідним рівнем юридичних знань та необхідними навичками, то логічно постає проблема надання йому кваліфікованої правової допомоги. Як вбачається, КПК України в рамках даного питання не регулює проблему надання безоплатної правової допомоги потерпілому і тому дана проблема є досить актуальною.

Згідно положень КПК України, потерпілий має право укласти договір з особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником, тобто з адвокатом. Проте, як вірно зазначають Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк в особи може не бути достатньо коштів для сплати послуг за договором (Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання // Право України. — 2013. — № 11. — С. 117). Відповідно до ч. 3 ст. 20 КПК України підозрюваному, обвинуваченому у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. На думку М. М'яо для дотримання балансу процесуальних статусів потерпілого та обвинуваченого при судочинстві необхідно встановити безоплатну юридичну допомогу потерпілому в повному обсязі (М'яо М. К вопросу о проблемах получения юридической помощи потерпевшими и обвиняемыми в Китае // Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 21 (159). Право. Вып. 20. С. 107).

Надання безоплатної правової допомоги регулюється Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI, де передбачена можливість надання безоплатної вторинної допомоги таким категоріям потерпілих: особам, середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, інвалідам, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; дітям-сиротам, дітям, позбавленим

батьківського піклування, безпритульним дітям, дітям, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї; біженцям (пункти 1, 2 і 8 ч. 1 ст. 14 Закону). Вказана безоплатна правова допомога здійснюється адвокатом за дорученням центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Про інші категорії потерпілих мова не йде.

У КПК України не передбачена можливість обов'язкового залучення адвоката — представника потерпілого. Однак, деякі вчені наполягають на законодавчому закріпленні обов'язковості залучення адвоката — представника потерпілого (Ю. П. Алєнін, С. Є. Абламський, В. В. Введенська, І. В. Гловюк, С. В. Давиденко, О. П. Кучинська, В. Г. Пожар, Т. С. Цвігун, Л. І. Шаповалова, В. П. Шибіко). Відповідно, пропонуються формулювання різних категорій потерпілих, для яких представник повинен залучатися обов'язково.

О. П. Кучинська вказує, про необхідність обов'язкового залучення представника також у випадку зміни прокурором обвинувачення, при якому порушується питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, а потерпілий бажає реалізувати своє право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія/ О. П. Кучинська. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — С. 223), а також якщо потерпілий є неповнолітнім (з моменту вчинення щодо нього діяння); потерпілий має фізичні або психічні вади, які не дозволяють йому в достатній мірі здійснювати захист своїх прав; потерпілий не володіє мовою, якою ведеться судочинство; по справах про умисні вбивства (Кучинська О. П. Проблеми захисту прав потерпілих в кримінальному процесі України // Адвокат. — 2009. — № 5(104). С. 11).

На думку Т. С. Цвігун, обов'язкове представництво адвокатом прав та законних інтересів потерпілого має здійснюватися у випадках: 1) якщо потерпілий не володіє мовою, якою ведеться кримінальне провадження; 2) у провадженні про кримінальне правопорушення, внаслідок якого сталася смерть потерпілого; 3) адвокат представляє права цивільного відповідача; 4) у неповнолітнього потерпілого немає законних представників; 5) потерпілий має фізичні або психічні вади, через які не може самостійно відстоювати свої права та законні інтереси; 6) прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення, а потерпілий наполягає на продовженні судового розгляду (Цвігун Т. С. Що до прав потерпілого у кримінальному провадженні. Інтернет ресурс: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1449). С. Є. Абламський додає, ще такі випадки, як 1) якщо потерпілий недієздатний або обмежений в дієздатності; 2) якщо до потерпілого застосовано заходи забезпечення безпеки; 3) якщо потерпілою визнано юридичну особу, яку в порядку, передбаченому чинним законодавством обмежено у дієздатності; 4) якщо між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим досягнута домовленість стосовно укладення угоди про примирення (Абламський С. Є. Захист прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія/ С. Є. Абламський/ За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. — Харків : Панов, 2015. — С. 195–196).

Отже, питання надання безоплатної правової допомоги потерпілому в кримінальному провадженні, а також обов'язковості залучення адвоката-представника є актуальною та важливою. Пропонуємо доповнити ч.3 ст.20 КПК України словами «а також потерпілому», адже відсутність регулювання даного питання в КПК України суперечить принципу змагальності кримінального процесу.

Проте, слід зазначити, що назва вищевказаної статті, яка передбачає забезпечення права на захист не відповідає її змісту, адже з позицій теорії кримінально-процесуальних функцій, потерпілий не має права на захист, а має право на правову допомогу. Тому, було б доцільно викласти дане положення в окремій статті, яка б була присвячена забезпеченню права на правову допомогу, або переіменувати статтю 20 КПК України на «Забезпечення права на правову допомогу». Пропонуємо також внести зміни до п.8 ст. 56 КПК України в аспекті обов'язкового залучення представника, у випадках коли: 1) прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення та у випадку зміни прокурором обвинувачення, якщо ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення; 2) у випадках, коли обставини кримінального провадження вимагають участь представника потерпілого, а потерпілий його не залучив або не може залучити з поважних причин і заявив клопотання про залучення представника.